

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

(əvvəli ötən sayımızda)

II Səlim (1566-1574) hakimiyyətə gələn kimi ilk səfərini qərb istiqamətində etmiş və Ələk sərhədlərini Mərkəzi Avropaya qədər genişləndirmişdir. Kipr adasının və Tunisin fəthi ilə Osmanlı imperiyası Aralıq dənizində güclü mövqə sahibi olmuşdur. Sokollu Mehmed Paşa kimi sədrəzəmi, Əbus-Səud Əfəndi kimi şeyxülsəlam və Memar Sinan kimi memar ilə ən şanlı Osmanlı sultanlarından biri olmuşdur.

II Səlim Osmanlı tarixində dövlət işləri ilə məşğul olan ancaq hərbi səfərlərə qatılmayan ilk sultanlardır. Ordu idarəsini qızı Əsməxan Sultanın əri və Sədrəzəmi Sokollu Mehmed Paşaya həvalə etdi.

**Sokollu Mehmed Paşa
(1505-1579)**

Osmanlı sədrəzəmləri içində öz vəzifəsini qüsursuz yerinə yetirmiş, rüşvət almamış, özünün deyil, dövlətin ucaltmasına çalışmışdır. Səfa və əyləncələrə uymamışdır. Sokollu Mehmed Paşa bir dövlət adamında olmalı nə varsa hamısını özündə toplamış, qüdrətli baş vəzir, mükəmməl əsgər, gələcəyi duyan bir siyasət adamı, təşkilatçı olub. I Süleyman, II Səlim və III Murad dövrlərində ümumilikdə 14 il 3 ay 13 gün müddətində sədrəzəm olmuş Osmanlı dövlət adamıdır.

Barbaros Xeyrəddin Paşadan sonra dəniz admiralı olmuş, işlədiyi dörd il ərzində Osmanlı imperatorluğunda tərsanələri inkişaf etdirmişdir.

O, üç padşah dövründə şəxsi qüdrəti ilə öz mövqeyini qorumuş bir vəzir idi. Don və Volqa çayları arasında bir kanal açmağa təşəbbüs etmiş, bu işdə 34 .000 əsgər və texnika göndərilməsini məsləhət görmüşdü. Bu kanal Rusiyanın baltalama siyasəti üzündən açılmamışdır.

Sokollu bu işləri ilə Hindistana qədər uzanan böyük məqsədlər güdüürdü. O, Süveyş kanalını da açmağı kəskin şəkildə qərara almışdı. Lazımı hazırlıqlar da görülmüşdü. II Səlimin Kiprə hücum etməsi bu işə mane olmuş, özündən üç əsr sonra Ferdinand de Lessepse nəsib olmuşdu bu arzu. II Murad Sokolludan qurtarmaq üçün onu 1579-cu ildə bıçaqladaraq qətlə yetirmişdir.

Sinan Qoca (29 may 1489-9 aprel 1588)

Sinan Qoca Ağınas Kayseridə doğulmuşdu. Mənbələrə görə Sinan, I Səlim sultan olduqdan sonra başlanan və Rumelidə olduğu kimi Anadoludan da əsgər toplanmasını irəli sürən yeni bir təbliğata görə 1512-ci ildə İstanbulla gətirildi. Orduya əsgər hazırlayan Əcəm Oğlanlar Ocağına verildi, 1514-cü ildə Çaldıran döyüşündə, 1516-1520-ci illər arasında da Misir səfərində iştirak etmişdir. İstanbulla dönünce Yeniçəri Ocağına qəbul olundu.

I Süleyman Qanuni dövründə 1521-ci ildə Belqrad, 1522-ci ildə Rodos səfərinə qatılmış və zabit rütbəsi almışdır. 1526-cı ildə qatıldığı Mohaç Səfərindən sonra baş mühəndis oldu. 1538-ci ildə Əcəm Əlinin ölümündən sonra onun yerinə

Osmanlı İmperatorluğunun baş memarı oldu.

Şah əsərləri ilə türk memarlıq sənətinin damğasını Osmanlı imperatorluğunun hər yerinə vuran böyük sənətkardı. Dünya memarlığında dühası qəbul edilən usta möhtəşəm qübbələri və zərif mi-

yatını üç hissəyə bölüb mütaliə edirlər: 1. Çıraqlıq (şagird) dövrü. 2. Qalfalıq dövrü. 3. Ustalıq dövrü. Bu bölgünü onun ifadə tərzinə baxaraq bölmüşlər. Çünki Sinan Şahzadə camisini şagirdlik, Süleymaniyyə camisini qalfalıq, Səlimiyyə camisini isə ustalıq dövrünün əsərləri kimi araşdırırlar.

1538-ci ildə 49 yaşında sara-ya baş memar təyin edilmişdi. Bu zaman arzularının və xəyallarının canlandığı böyük əsərlərini yaratmaq yoluna qədəm qoyduğu dövr idi. Ən böyük məqsədi "bu tikəcəyim əsər ən yaxşısı olacaq" deməsi idi. Üst-üstə yaratdığı əsərlərdən sonra ən böyük əsəri

rəkət etmişdir. Bir çox dahilərdə olduğu kimi.

Sumatra səfəri.

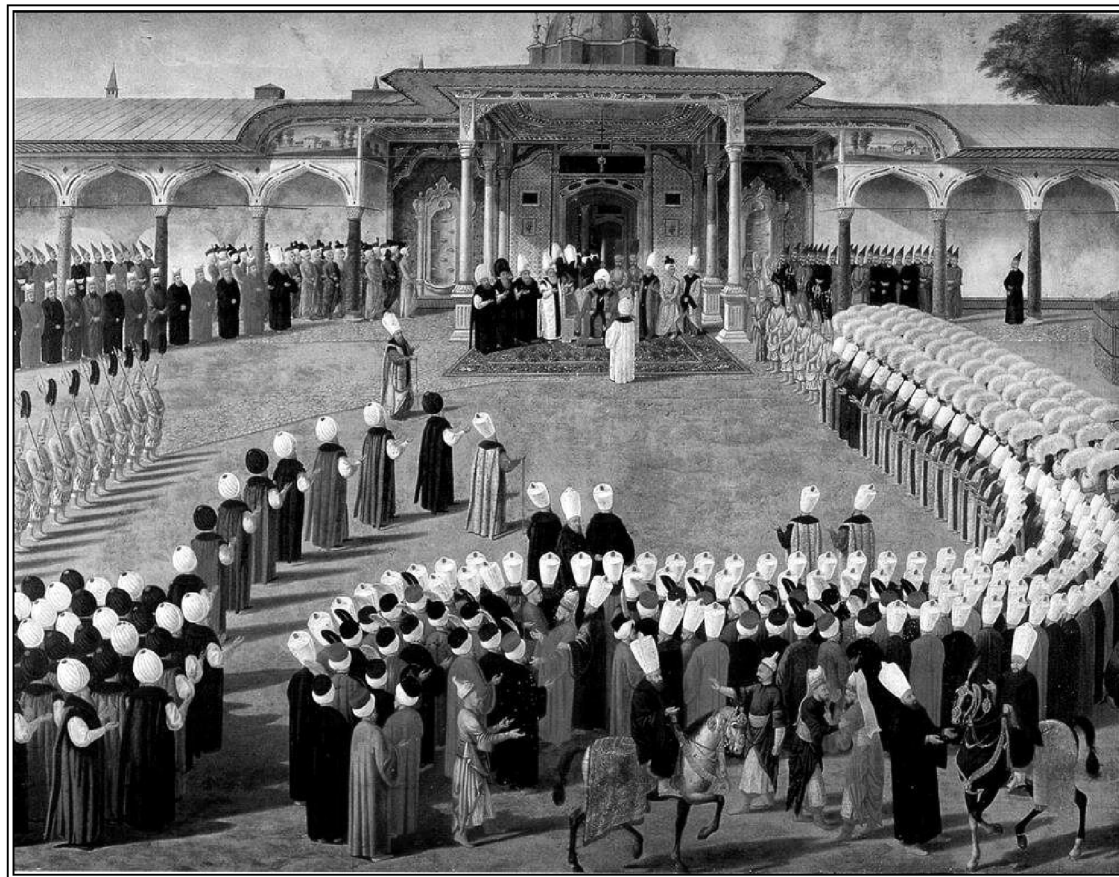
İndiki İndoneziyaya məxsus Sumatra adasının şimal-qərbində yerləşən Açe Sultanlığı bölgədəki sərvətlərə göz dikən portuqalların hədəfinə çevrilmişdi. Gündən-günə artan portuqal təzyiqinə dözməyən dönəmin Açe sultanı Əlaüddin şah İstanbulla yardım üçün heyəti yolladı. Bu heyət 1566-cı il tarixində İstanbulla çatanda I Süleymanın ölüm xəbəri yenəcə gəlmişdi. Hakimiyyətə yeni gələn II Səlim heyətə hər cür köməliyi göstərəcəkləri barədə söz ver-

istifadə edilməsi təmin olunacaqdı. Avqust 1569-cu il tarixində Kafə sancaqbəyi Qasım Paşa tərəfindən başlanılan çalışma işləri rusların hücumu, ağır qış şəraiti və Kırım xanlığının tərxiatları ilə yarımqıç buraxıldı.

Həştərxan səfəri

Osmanlı dövləti Volqa -Don kanalı inşasına başlamazdan qabaq 1556-cı il tarixindən bəri rusların əlində olan Həştərxanın geri alınması üçün səfərə çıxdı. 1559-cu ilin qış aylarında başlayan mühasirə rus çarı IV İvanın Serebiyanovun komandanlığı altında göndərdiyi 20 min nəfərlik ordunun gəli-

400 çadırla qurulan Dünya Dövləti - Osmanlı İmperatorluğu

narələri ilə içimizdə yaşanı duyğular oyadır. Yüz illərində dağıdamadığı karvansaraylar, su kəmərləri, bəndlər, körpülər və daha bir çox əsəri ilə adını əbədləşdirmiş ölümsüz insandır. Dünyanın şah əsərlərini yaxından görmüşdür. Çünki ən böyük Osmanlı hərbi səfərlərində

olan "Səlimiyyəni yaratdıqdan sonra" "sonrakılara" bu ən yaxşısı olacaq deyə bilmədi. Sinanın böyüklüyü arasında idi ki, o hər işində öz-özünü təkrar etmir, əksinə hər yeni işində qeyri- adiliyin əbədliliyinə ucalırdı. "Şahzadə", "Süleymaniyyə", "Səlimiyyə" camiləri bir-

di. 1569-cu il tarixində Osmanlı İmperatorluq donanmasının Qırmızı dəniz admiralı Qurdoğlu Xeyrəddin Xızır Reis idarəsindəki 22 gəmilik Osmanlı donanması Hind okeanı üzərindən adaya yardıma gəldi. Bununla da Açe Sultanlığı Osmanlı hakimiyyətini qəbul et-

şindən 16 gün sonra başa çatdı.

Kırım xanlığı Moskva səfərləri

Kırım xanı Dövlət Gəray xan Osmanlı imperatorluğunun Rusiya siyasətini bəyənirdi və bu səbəbdən rus təhlükəsini bir dəfəlik aradan qaldırmaq üçün 120 min nəfərlik Kırım tatarlarının süvari ordusu ilə səfərə çıxdı. Oka çayını keçərək rus ordusunu məhv edən Dövlət Gəray xan Moskvanı hədəf seçdi. 24 may 1571-ci il tarixində Moskvanı ələ keçirən Kırım tatarları şəhəri yandıraraq xarabalığa çevirdilər. Dövlət Gəray xan qış səbəbi ilə tam qalibiyyət əldə edib rus dövlətini məhv edə bilmədi. Bir il sonra Moskva hücum edən Kırım tatar ordusu bu dəfə qarşılıqlı olaraq çox böyük rus ordusunu gördü. 30 iyul-3 avqust müddətində baş verən döyüşdə Kırım ordusu məğlubiyyətə uğrayıb geri çəkildi.

Kıbrıs(Kipr) fəthi

Şərqi Aralıq dənizi I Süleymanın hakimiyyəti illərində Osmanlı imperatorluğunun daxili dənizinə çevrilmişdi. Ancaq venesiyə dəniz quldurlarının siğınacağı yeri olan Kipr adası hələ də fəth olunmamışdı. Kiprin fəth edilməsinin səbəbi bunlardı.

I Süleyman oğlu II Səlimə "Kipri fəth etmək bizə nəsib olmazsa, sən fəth elə" şəklində vəsiyyət etməsi, bunun qarşılığında II Səlimin "Əgər padşah olsam, Kipri quldurların başına yıxacam" deməsi.

Aralıq dənizi ilə Misirdən II Səlimə göndərilən hədiyyə dolu gəminin quldurlar tərəfindən qaçırılması və bütün əsirlərin zindana atılması.

15 may 1570 -ci il tarixində Osmanlı İmperatorluq donanması Kipr(Kıbrıs) səfərinə çıxdı. 18 may 1570 -ci ildə Kevkeban qalası, 2 iyul 1570-ci ildə Leftari qalası, 9 iyul 1570-ci ildə Gimə qalası, 9 sentyabr 1570-ci ildə Lefkoşa və nəhayət 1 avqust 1571-ci ildə Magosa qalası fəth edildi və bununla Kiprin fəthi tamamlandı.

II Səlim atasından 14.892.000 km2 olaraq aldığı imperiyanın sərhədlərini genişləndirərək 15.192.000 km2 -ə çatdırmışdır. II Səlimin anası Xürrəm Sultandı (Aleksandra Lisovska).

(ardı var)

I Süleyman Qanuni dövründə 1521-ci ildə Belqrad, 1522-ci ildə Rodos səfərinə qatılmış və zabit rütbəsi almışdır. 1526-cı ildə qatıldığı Mohaç Səfərindən sonra baş mühəndis oldu. 1538-ci ildə Əcəm Əlinin ölümündən sonra onun yerinə Osmanlı İmperatorluğunun baş memarı oldu

iştirak etmişdi. Çaldıran, Mərcidabıq, Ridaniyyə və Mohaç meydan döyüşləri ilə Rodos və Belqradın fəthlərini görmüşdü. Beləcə Təbriz, Qahirə, Bağdad və Budin kimi böyük şəhərlərdəki Şərq və Qərb memarlığını yaxından öyrənmək imkanı tapmışdı. Əsərlərinə öz damğasını, türkçülüyn damğasını vurmuşdu.

Onun daim özünü aşmaq, daha mükəmmələ çatmaq üçün hər dəfə əvvəlkindən daha möhtəşəm əsərlər yaratmışdı. Onun sənət hə-

birini aşan sənət meyandır.

O, cavanlığını orduda, bir çox səfərlərdə keçirmişdir. Süfrəsinin ətrafına həmişə 30-40 adam yığırdı. Heç zaman pul yığmamışdı.

"Təzirə-tül Bünyan" da açıq-aşkar əsərləri belə sıralanır: 81 camii, 50 məscid, 7 kitabxana, 19 türbə, 14 saray, 3 xəstəxana, 7 su kəməri və bəndi, 8 böyük körpü, 16 karvansaray, 6 mahzən, 32 hamam. Yaşantısından da anlaşılır ki, "gün bu gün" demiş zövqlərinin və alışqanlıqlarının istiqamətində hə-

mişdir.

Volqa -Don kanalı planı.

Rusiyanın 1552-ci il tarixində Kazan xanlığını, 1556-cı il tarixində Həştərxan xanlığını işğal etməsi ilə şimal sərhədləri təhlükə altına düşdü. Sokollu Mehmed Paşanın hazırladığı plana görə, Don və Volqa çaylarını bir kanalla birləşdirərək Qara dəniz və Xəzər dənizi arasında əlaqə yaradılmalı, bununla da həm rusların cənuba irəliləməsinin qarşısı alınacaq, həm də Səfəvilərlə olan döyüşlərdə donanmadan